

MAŁGORZATA RÓWIŃSKA

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

KATEGORIE INSTRUMENTÓW FINANSOWYCH STAN OBECNY, PROPONOWANE ZMIANY

Wprowadzenie

Zawarcie umowy zwanej instrumentem finansowym rodzi obowiązek odzwierciedlenia tego faktu w księgach rachunkowych. Pod datą zawarcia umowy nabywca powinien wprowadzić do swoich ksiąg rachunkowych aktywa finansowe, natomiast emitent czy wystawca – zobowiązanie finansowe lub element kapitału własnego (w zależności od rodzaju zawartej umowy)¹. Powstanie instrumentu finansowego wiąże się także z koniecznością wskazania kategorii, do której dany instrument zostanie przez jednostkę gospodarczą zakwalifikowany, co stanowi podstawę przyjęcia odpowiedniej zasady wyceny. Konieczność grupowania instrumentów finansowych według ich kategorii wynika z zapisów Międzynarodowych Standardów Rachunkowości i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSR/MSSF) oraz rozporządzenia ministra finansów regulującego zasady rachunkowości instrumentów finansowych² (RIF).

Celem artykułu jest wskazanie podobieństw i różnic dotyczących zakresu poszczególnych kategorii instrumentów finansowych, a wynikających z regulacji

¹ Aktywa finansowe nabywane bądź sprzedawane na rynku regulowanym mogą być wprowadzane do ksiąg rachunkowych albo pod datą zawarcia umowy, albo na dzień jej rozliczenia (MSR 39, par. 38; RIF, art. 4, pkt 1).

² Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych, DzU 2001, nr 149, poz.1674, z późn. zm.

międzynarodowych i polskich. Artykuł wskazuje także zmiany w sposobie klasyfikowania instrumentów finansowych, jakie wynikają z IFRS 9.

1. Zakres podstawowych kategorii instrumentów finansowych, zasady wyceny

Zgodnie z unormowaniami MSR i RIF, wstępne ujęcie instrumentów finansowych wymaga zakwalifikowania ich do jednej z czterech kategorii:

- a) aktywów finansowych i zobowiązań finansowych wycenianych w wartości godziwej przez wynik finansowy (MSR), aktywów finansowych i zobowiązań finansowych przeznaczonych do obrotu (RIF);
- b) pożyczek udzielonych i należności własnych;
- c) aktywów finansowych (inwestycji) utrzymywanych do terminu wymagalności;
- d) aktywów finansowych dostępnych do sprzedaży.

Wskazanie właściwej kategorii dla danego instrumentu finansowego wpływa na sposób jego wyceny, co z kolei wiąże się ze sposobem odnoszenia skutków wyceny.

Zgodnie z zapisami MSSF 7 oraz MSR 9 kategoria „aktywa finansowe i zobowiązania finansowe wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy” obejmuje dwa elementy składowe (wymagające także oddzielnego wykazywania w ewidencji i dokumentacji). Są to:

- a) aktywa finansowe i zobowiązania finansowe przeznaczone do obrotu (w rozumieniu i zakresie podobnym do wynikających z unormowań RIF);
- b) aktywa i zobowiązania finansowe opcjonalnie wyznaczone przy początkowym ujęciu jako wyceniane w wartości godziwej.

Pierwszy z wymienionych elementów obejmuje krótkoterminowe aktywa finansowe, tj. nabyte w celu osiągnięcia korzyści ekonomicznych wynikających z krótkoterminowych zmian cen albo krótkiego czasu trwania nabytego instrumentu. Jako podstawową cechę aktywów zaliczonych do tej grupy MSR wskazuje bliski termin sprzedaży lub wykupu. Ponadto elementy instrumentów finansowych przeznaczonych do obrotu obejmują:

- a) aktywa finansowe lub zobowiązania finansowe będące częścią portfela podobnych instrumentów, co do których istnieje duże prawdopodobieństwo realizacji w krótkim terminie zakładanych korzyści ekonomicznych;
- b) zobowiązania do dostarczenia pożyczonych papierów wartościowych oraz innych instrumentów finansowych, w przypadku zawarcia przez jednostkę umowy sprzedaży krótkiej;
- c) instrumenty pochodne (z wyjątkiem będących instrumentami osłonowymi).

Drugi element definicji wskazuje na dopuszczenie przez MSR alternatywnego rozwiązania związanego z wyceną aktywów i zobowiązań finansowych. W celu ułatwienia niektórym jednostkom stosowania uregulowań MSR 39 została dopuszczona możliwość szerszego zastosowania wartości godziwej do wyceny instrumentów finansowych. W momencie początkowego ujęcia jednostka może dobrowolnie wyznaczyć każdy składnik aktywów czy zobowiązań finansowych jako wyceniany w wartości godziwej z odniesieniem wszelkich skutków wyceny na wynik finansowy. Grupa ta nie mieści się w ścisłej definicji instrumentów finansowych przeznaczonych do obrotu. Jednak ze względu na identyczne zasady wyceny została dodana do przeznaczonych do obrotu, tym samym – według MSR – rozszerzyła zakres pierwszej kategorii instrumentów finansowych w porównaniu z kategorią występującą w polskich unormowaniach.

W myśl RIF pierwsza kategoria instrumentów finansowych obejmuje bowiem wyłącznie aktywa i zobowiązania finansowe przeznaczone do obrotu. Zakres tej kategorii jest zgodny z zakresem pierwszego z elementów definicji, jaką zawierają regulacje MSR. Zapisy RIF wskazują ponadto, że do aktywów finansowych przeznaczonych do obrotu mogą być zakwalifikowane także aktywa z zamiarem utrzymywania przez okres dłuższy niż 3 miesiące, pod warunkiem że z tytułu ich posiadania spodziewane są w krótkim terminie korzyści ekonomiczne³.

Kolejną kategorią instrumentów finansowych są pożyczki udzielone i należności własne. MSR 39 podaje szerszą w porównaniu z RIF definicję pożyczek i należności. Są to aktywa finansowe (z wyjątkiem instrumentów pochodnych) z ustalonymi lub dającym się określić płatnościami, z wyjątkiem notowanych na aktywnym rynku (par. 9). Należą więc do nich wszelkie aktywa finansowe dające

³ Uwzględniając objaśnienia stosowania MSR, należy przyjąć, że instrumenty finansowe przeznaczone do obrotu wykorzystywane są w celu osiągnięcia korzyści dzięki krótkookresowym wahaniom cen, marży maklerskiej (MSR 39, OS 14). W praktyce nie powinny więc występować rozbieżności w interpretowaniu w tym zakresie zapisów MSR i RIF.

się wycenić według zamortyzowanego kosztu bez względu na to, czy jednostka zamierza i może utrzymywać je do terminu wymagalności. Warunek ten będzie spełniony wyłącznie w odniesieniu do aktywów finansowych, dla których nie istnieje aktywny rynek. W przypadku bowiem dłużnych instrumentów notowanych na aktywnym rynku MSR wymaga od jednostki stanowczego określenia możliwości i zamiaru zachowania ich do terminu wymagalności⁴. Jest to podstawowy warunek zastosowania do wyceny zamortyzowanego kosztu poprzez zakwalifikowanie instrumentu do kategorii utrzymywanych do terminu wymagalności.

Zgodnie z RIF natomiast kategoria „pożyczki udzielone i należności własne” obejmuje wyłącznie aktywa finansowe powstałe na skutek wydania bezpośrednio drugiej stronie kontraktu środków pieniężnych, pod warunkiem że zawarty kontrakt jest instrumentem finansowym w rozumieniu ustawy (np. kredyty, pożyczki). Ponadto RIF (par. 7.1–4) zalicza do tej kategorii dłużne instrumenty finansowe, które:

- a) nabyte zostały w zamian za wydane bezpośrednio drugiej stronie kontraktu środki pieniężne;
- b) z zawartej umowy jednoznacznie wynika, że zbywający (emitent) nie utracił kontroli nad wydanymi instrumentami finansowymi (np. obligacje nabyte na rynku pierwotnym).

Oba unormowania – MSR i RIF – nie zaliczają do omawianej kategorii udzielonych pożyczek i należności własnych przeznaczonych do sprzedaży w krótkim okresie. Właściwą dla nich kategorią są aktywa finansowe przeznaczone do obrotu.

Do trzeciej z wymienionych kategorii, czyli aktywów finansowych utrzymywanych do terminu wymagalności, analizowane regulacje zaliczają aktywa finansowe (niezakwalifikowane do pożyczek udzielonych i należności własnych) o ustalonym terminie wymagalności oraz o określonych lub dających się określić terminach otrzymywania korzyści ekonomicznych (np. oprocentowania), w stałej lub możliwej do ustalenia kwocie, pod warunkiem że jednostka zamierza i może utrzymać te aktywa do czasu, gdy staną się one wymagalne⁵. Wymienione kryteria spełniają więc dłużne papiery wartościowe, natomiast nabyte instrumenty kapitałowe (udziały, akcje) nie będą stanowiły składnika omawianej kategorii z uwagi na brak możliwości określenia terminu wymagalności.

⁴ MSR 39 UW 27.

⁵ RIF, par. 8.1.

Podstawowym warunkiem zaliczenia instrumentu finansowego do grupy utrzymywanych do terminu wymagalności jest stanowczy zamiar jednostki oraz możliwość utrzymywania aktywów finansowych do upływu tego terminu. Warunek ten nie będzie spełniony, jeżeli wystąpi chociaż jedna z następujących sytuacji⁶:

- a) jednostka zamierza utrzymać określone instrumenty przez czas nieokreślony;
- b) kwota możliwa do uzyskania od emitenta po wykonaniu przez niego opcji kupna znacząco odbiega od wartości instrumentu wynikającej z ksiąg rachunkowych;
- c) jednostka nabywa dłużny instrument finansowy z opcją zamiany na instrumenty kapitałowe, chyba że wykonanie opcji jest możliwe w terminie wymagalności ustalonym dla instrumentu dłużnego albo inne uzasadnione okoliczności wskazują na małe prawdopodobieństwo wykonania opcji;
- d) jednostka nie dysponuje środkami na finansowanie aktywów do terminu wymagalności;
- e) przepisy prawa, statut albo zawarte umowy ograniczają możliwość utrzymania aktywów do terminu wymagalności.

Ponadto, zgodnie z par. 9 MSR 39 oraz par. 8 pkt 4 RIF, jednostka nie kwalifikuje żadnych aktywów finansowych jako utrzymywanych do terminu wymagalności, jeżeli w bieżącym roku obrotowym albo w dwóch poprzednich latach obrotowych sprzedała lub przekwalifikowała aktywa do innej kategorii. Transakcję taką uznaje się za naruszającą podstawowy warunek. Nie dotyczy to jednak sprzedaży czy przekwalifikowań dokonanych:

- w dniu bliskim terminowi wymagalności⁷,
- po dniu, w którym jednostka odzyskała znaczną część wartości nominalnej⁸,
- na skutek zdarzeń trudnych do przewidzenia w momencie zaliczenia instrumentu finansowego do aktywów utrzymywanych do terminu wymagalności.

Oprócz przytoczonych przypadków, kryteria aktywów finansowych utrzymywanych do terminu wymagalności spełniają także nabyte dłużne instrumenty

⁶ MSR 39 OS 16; RIF, par. 8.3.

⁷ MSR 39 wskazuje, że może to być np. termin krótszy niż trzy miesiące przed terminem wymagalności.

⁸ RIF precyzuje „znaczną część” jako 90%.

finansowe z opcją sprzedaży (*put*) lub opcją kupna (*call*), które odpowiednio dają stronom kontraktu prawo wykupu instrumentu przed upływem terminu wymagalności, pod warunkiem że jednostka – pomimo posiadania opcji sprzedaży – zamierza i może utrzymać instrument do terminu wymagalności, a w przypadku opcji kupna związanej z instrumentem kwoty otrzymane od emitenta we wcześniejszym terminie nie będą istotnie odbiegały od wartości tego instrumentu wynikającej z ksiąg rachunkowych⁹.

Ostatnią kategorią instrumentów finansowych są aktywa finansowe dostępne do sprzedaży. Obejmuje ona wszystkie aktywa finansowe, które nie spełniają warunków zaliczenia do trzech pozostałych kategorii¹⁰. Obie przytaczane regulacje definiują tę kategorię identycznie.

Podstawowe cechy charakteryzujące poszczególne kategorie instrumentów finansowych według regulacji międzynarodowych (MSR) oraz krajowych (RIF) przedstawia tabela 1.

W rozumieniu międzynarodowych regulacji rachunkowości (MSSF 7, MSR 39) pierwsza kategoria ma szerszy zakres w porównaniu a RIF, o czym świadczy już sama jej nazwa: aktywa i zobowiązania finansowe wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy. Szerszy zakres wynika z możliwości zastosowania uproszczenia i zakwalifikowania każdego instrumentu finansowego do tej kategorii. RIF takiej możliwości nie uwzględnia z uwagi na fakt, iż regulacje RIF są obowiązkowe wyłącznie dla jednostek, których sprawozdanie podlega badaniu. Jednostki niestosujące regulacji RIF ujmują instrumenty finansowe w sposób uproszczony, tj. z uwzględnieniem wyłącznie zapisów ustawy o rachunkowości.

Druga kategoria – pomimo jednakowej nazwy – wykazuje szerszy zakres w myśl MSR. Brak aktywnego rynku na dłużne aktywa finansowe według MSR kwalifikuje je do drugiej kategorii, podczas gdy w świetle RIF wymagane jest pozyskanie aktywów w drodze bezpośredniej wymiany środków pieniężnych.

Zakres aktywów finansowych kwalifikowanych jako utrzymywane do terminu wymagalności wynikający zarówno z międzynarodowych regulacji rachunkowości, jak i polskiego prawa bilansowego jest podobny. Jedyna różnica, jaką można wskazać, wynika z cech charakteryzujących kategorię udzielonych pożyczek i należności.

⁹ MSR 39 OS 18; RIF par. 8.2.

¹⁰ MSR 39 par. 9; RIF par. 9.

Tabela 1

Charakterystyka kategorii instrumentów finansowych w regulacjach rachunkowości

Kategoria instrumentów finansowych	Charakterystyka wg MSR	Charakterystyka wg RIF
Instrumenty finansowe wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy (MSR) Instrumenty finansowe przeznaczone do obrotu (RIF)	1. Instrumenty finansowe przeznaczone do obrotu (nabyte w celu osiągnięcia korzyści ekonomicznych w okresie do 3 miesięcy, instrumenty pochodne) 2. Instrumenty finansowe opcjonalnie zakwalifikowane do tej kategorii	Instrumenty finansowe nabyte w celu osiągnięcia korzyści ekonomicznych w okresie do 3 miesięcy oraz będące instrumentami pochodnymi
Udzielone pożyczki i należności	Aktywa dające się wycenić wg zamortyzowanego kosztu, dla których nie istnieje aktywny rynek	Aktywa wyceniane wg zamortyzowanego kosztu, nabyte na rynku pierwotnym
Aktywa finansowe utrzymywane do terminu wymagalności	Aktywa o charakterze dłużnym, o ile jednostka może i chce utrzymywać je do terminu wymagalności	Aktywa o charakterze dłużnym, o ile jednostka może i chce utrzymywać je do terminu wymagalności
Aktywa finansowe dostępne do sprzedaży	Aktywa niezakwalifikowane do innych kategorii	Aktywa niezakwalifikowane do innych kategorii

Źródło: opracowanie własne na podstawie regulacji MSR 39 oraz RIF.

Ostatnia kategoria instrumentów finansowych definiowana jest tak samo w MSR i RIF. Jednak z uwagi na rozbieżności wykazane dla wcześniej omawianych kategorii, szczegółowy wykaz aktywów dostępnych do sprzedaży będzie różny. Dotyczy to głównie rozbudowanej przez MSR pierwszej kategorii instrumentów finansowych oraz węższego ujęcia w RIF pożyczek udzielonych i należności własnych.

Dla składników zakwalifikowanych do poszczególnych kategorii prawo bilansowe wskazuje stosowne zasady wyceny bilansowej, według modelu wartości godziwej bądź skorygowanej ceny nabycia (zamortyzowanego kosztu). Generalnie aktywa finansowe przeznaczone do obrotu wycenia się w wartości godziwej, natomiast pożyczki i należności oraz aktywa utrzymywane do terminu wymagalności według zamortyzowanego kosztu. A elementy zakwalifikowane do ostatniej kategorii (aktywa dostępne do sprzedaży) podlegają wycenie albo w wartości godziwej, albo cenie nabycia w zależności od charakteru instrumentu finansowego.

2. Zmiana modelu wyceny – przekwalifikowanie instrumentów finansowych

Regulacje międzynarodowe oraz obowiązujące przepisy polskiego prawa bilansowego dopuszczają możliwość przekwalifikowania instrumentów finansowych do innej kategorii niż określona pierwotnie. Mogą bowiem wystąpić sytuacje, które powodują konieczność zmiany wstępnie wskazanej przez podmiot gospodarczy kategorii. Przyczyny takich sytuacji mogą mieć zarówno charakter zewnętrzny (np. sytuacja finansowa emitenta, kryzys finansowy), jak i wewnętrzny (np. zmiana polityki bilansowej jednostki)¹¹. Zmiana kwalifikacji instrumentu finansowego (przekwalifikowanie) powinna znaleźć odzwierciedlenie w dokumentacji i ewidencji księgowej. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż możliwości przekwalifikowania są ograniczone.

Reagując na kryzys finansowy w 2008 roku, Rada ds. Międzynarodowych Standardów Rachunkowości dokonała w lipcu 2008 roku zmian w regulacjach dotyczących możliwości przekwalifikowania instrumentów finansowych. Opublikowane w październiku 2008 roku zmiany MSR 39 dopuściły możliwość przekwalifikowania w wyjątkowych przypadkach instrumentów przeznaczonych do obrotu (tzw. reklasyfikacja). Takim wyjątkowym przypadkiem były niewątpliwie zawirowania na rynkach finansowych. Dzięki wprowadzonej możliwości reklasyfikacji instrumentów finansowych z kategorii przeznaczonych do obrotu niekorzystne skutki zmiany wartości niekoniecznie zostaną bezpośrednio odniesione na wynik finansowy. Właśnie dzięki reklasyfikacji mogą znaleźć odzwierciedlenie w kapitale z aktualizacji wyceny. Dla podmiotów gospodarczych oznaczało to, że już za III kwartał 2008 roku w rachunku zysków i strat nie wykażą one strat finansowych wynikających z załamania rynku. Wcześniejsze regulacje traktowały tę grupę instrumentów finansowych jako całkowicie zamkniętą. Należy podkreślić, iż reklasyfikacja nie obejmuje instrumentów pochodnych oraz instrumentów zaliczonych na zasadach dobrowolnych do grupy wycenianych w wartości godziwej. Reklasyfikacja oznacza zmianę modelu wyceny.

Podobne zmiany, wynikające z tych samych okoliczności, wprowadziło RIF w 2008 roku, dopuszczając w określonych okolicznościach możliwość zmiany

¹¹ W. Więclaw, *Przekwalifikowania aktywów finansowych w świetle polskich i międzynarodowych standardów rachunkowości*, w: *Polska praktyka rachunkowości w kontekście procesu harmonizacji międzynarodowej sprawozdawczości finansowej*, red. E. Walińska, Wyd. Oficyna, Warszawa 2008, s. 129–130.

kategorii instrumentów finansowych pierwotnie zaliczonych do „przeznaczonych do obrotu”.

Aktywa finansowe zakwalifikowane jako przeznaczone do obrotu (z wyjątkiem instrumentów pochodnych) mogą zostać „przeniesione” do innej kategorii, pod warunkiem że¹²:

- a) przestały być utrzymywane w celu sprzedaży w krótkim terminie;
- b) miało miejsce jednorazowe, nadzwyczajne zdarzenie, co do którego istnieje bardzo małe prawdopodobieństwo ponownego zaistnienia w najbliższej przyszłości.

Ponadto pożyczki i należności zakwalifikowane pierwotnie jako przeznaczone do obrotu mogą zostać włączone do kategorii „pożyczki udzielone i należności własne”, jeżeli jednostka gospodarcza ma zamiar i może utrzymywać te aktywa w dającej się przewidzieć przyszłości lub do czasu ich wymagalności. W pozostałych przypadkach kategoria „instrumenty finansowe przeznaczone do obrotu” stanowi kategorię zamkniętą. Nie mogą do niej zostać przekwalifikowane instrumenty innych kategorii.

Na dzień dokonanej reklasyfikacji następuje wycena danego składnika aktywów w oparciu o wartość godziwą określoną na ten dzień. Wartość ta stanowi nową ustaloną cenę nabycia przekwalifikowanych aktywów, a kwota przeszacowania wpływa na wynik finansowy jako przychód lub koszt finansowy.

Przekwalifikowanie nie jest dozwolone w odniesieniu do aktywów finansowych utrzymywanych do terminu wymagalności, co wynika ze specyficznego sposobu wyceny tych aktywów. Jeśli jednak jednostka gospodarcza naruszyła wynikające z prawa bilansowego warunki ujmowania aktywów w omawianej kategorii, następuje przekwalifikowanie wszystkich ujętych tam aktywów do grupy dostępnych do sprzedaży. Właściwą kategorią wyceny na dzień przekwalifikowania w tym przypadku jest również wartość godziwa, a skutki przeszacowania powinny być ujęte albo wynikowo, albo w kapitale własnym, w zależności od sposobu wybranego przez jednostkę gospodarczą¹³.

Zgodnie ze zmianami wprowadzonymi w 2008 roku w międzynarodowych regulacjach rachunkowości, istnieje także możliwość reklasyfikacji aktywów finansowych zaliczonych do kategorii dostępne do sprzedaży (MSR 39). Możli-

¹² Rozporządzenie Ministerstwa Finansów z dnia 18 grudnia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych, DzU 2008, nr 228, poz. 1508, par. 1.

¹³ *Ibidem*, par. 23.

wość ta jest jednak ograniczona wyłącznie do aktywów, które wcześniej mogłyby zostać zakwalifikowane jako pożyczki i należności.

Wprowadzone możliwości reklasyfikacji niewątpliwie dają jednostce gospodarczej możliwość uniknięcia przeszacowania w dół i wykazywania strat w wyniku finansowym. Jak podkreśla M. Frendzel¹⁴, ma to znaczenie szczególnie dla aktywów, których wartość rynkowa istotnie spadła, a które cechują się dobrą jakością kredytową. W ich przypadku zamortyzowany koszt kształtuje się często na poziomie wyższym niż wartość rynkowa.

3. Proponowane zmiany w zakresie klasyfikacji instrumentów finansowych

Przedstawione wcześniej regulacje rachunkowości w zakresie instrumentów finansowych to unormowania obowiązujące jednostki gospodarcze. Jednakże Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości prowadzi prace, których efektem ma być zastąpienie MSR 39 nowym MSSF 9. Pod koniec 2009 roku Rada wydała IFRS 9 *Financial Instruments* obejmujący swoim zakresem na razie tylko część problematyki MSR 39, a mianowicie problematykę dotyczącą klasyfikacji i wyceny aktywów finansowych; 1 stycznia 2013 roku to data wejścia w życie tych uregulowań (z możliwością wcześniejszego zastosowania). W 2010 roku IFRS 9 powinien zostać rozszerzony o kolejne zagadnienia: klasyfikację i wycenę zobowiązań finansowych, utratę wartości oraz rachunkowość osłonową.

Opublikowany IFRS 9 nieco inaczej klasyfikuje aktywa finansowe. Wyeliminowane zostały dwie kategorie aktywów finansowych: dostępne do sprzedaży oraz utrzymywane do terminu wymagalności. Pozostają zatem instrumenty finansowe wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy oraz pożyczki i należności. Choć IFRS 9 nie wymienia kategorii instrumentów finansowych o takich nazwach, jednak wskazany charakter aktywów podlegających poszczególnym modelom wyceny upodabnia je do występujących obecnie dwóch kategorii.

Normując zasady wyceny, IFRS 9 wskazuje na dwie grupy aktywów finansowych. Jedną grupę stanowią aktywa wyceniane według zamortyzowanego kosztu, drugą – aktywa wyceniane w wartości godziwej.

¹⁴ A. Jaruga, M. Frendzel, R. Ignatowski, P. Kabalski, *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF/MSR) 2009, najnowsze zmiany*, SKwP, Warszawa 2009, s. 178–179.

Zamortyzowany koszt stanowi podstawę wyceny dłużnych aktywów finansowych, jeśli zostaną spełnione jednocześnie dwa warunki¹⁵:

- a) aktywa podlegające wycenie utrzymywane są według modelu biznesowego, którego celem jest utrzymywanie aktywów w celu uzyskania umownych przepływów pieniężnych (zamiast celu sprzedaży aktywów przed terminem wymagalności);
- b) wyceniane aktywa powodują umowne przepływy pieniężne, obejmujące wyłącznie spłaty kapitału i odsetek od niespłaconej części kapitału (zgodnie z par. 4.3 odsetki należy rozumieć jako wynagrodzenie za wartość pieniądza w czasie oraz za ryzyko kredytowe ponoszone przez pożyczkodawcę).

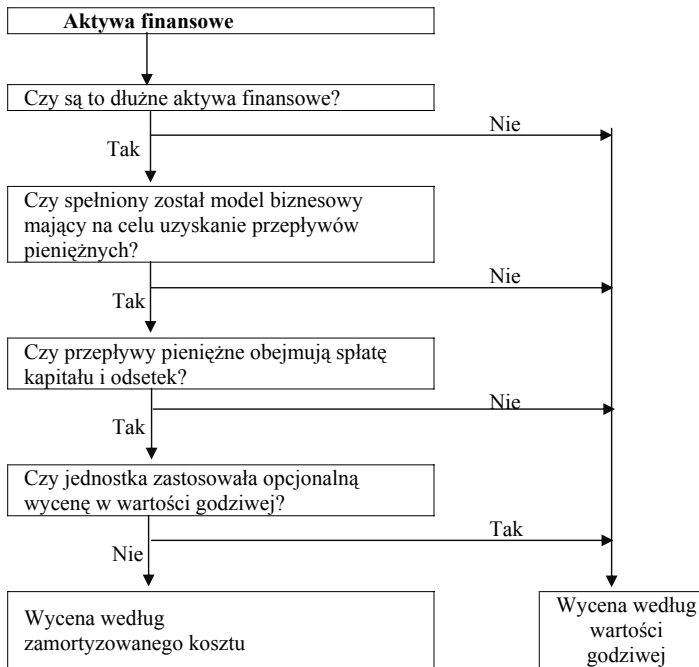
Wprowadzony przez IFRS 9 model biznesowy wymaga od jednostki gospodarczej dokonania na poziomie portfela instrumentów finansowych oceny, czy instrument dłużny służy pozyskiwaniu przepływów pieniężnych, czy też realizacji jego przyrostu wartości wskutek sprzedaży przed terminem wymagalności. W ramach jednostki gospodarczej mogą istnieć różne zarządzane tzw. jednostki biznesowe. Jeśli nawet model biznesowy dla danej jednostki będzie zakładał cel pozyskania przepływów pieniężnych, a nie korzyści wynikające ze sprzedaży, jednostka niekoniecznie musi utrzymywać aktywa do terminu wymagalności. Model biznesowy jednostki może bowiem zakładać cel pozyskania przepływów pieniężnych nawet wtedy, kiedy aktywa zostaną sprzedane przed terminem wykupu.

Drugi ze wskazanych wymogów wiąże się z koniecznością oceny charakterystyki umownych przepływów pieniężnych związanych z danym składnikiem aktywów finansowych. Ta koncepcja zakłada, że według zamortyzowanego kosztu mogą być wyceniane wyłącznie aktywa, z którymi wiążą się umowne przepływy pieniężne generowane zarówno z kapitału, jak i odsetek od kapitału.

Aktywa finansowe o charakterze dłużnym niespełniające powyższych warunków oraz wszystkie udziałowe (kapitałowe) aktywa finansowe podlegają wycenie w wartości godziwej (ze skutkami odnoszonymi wynikowo). Ponadto, podobnie jak to jest obecnie, IFRS 9 (par. 4.4–4.5) dopuszcza możliwość opcjonalnego wyznaczenia na moment początkowego ujęcia składnika aktywów finansowych jako wycenianego w wartości godziwej przez wynik finansowy. Wszelkie instrumenty pochodne są wskazane także jako składniki wyceniane w wartości

¹⁵ IFRS 9, par. 4.2.

godziwej. Zasady klasyfikacji aktywów finansowych zgodnie z nowymi uregulowaniami przedstawia rysunek 1.

Rys. 1. Klasyfikacja aktywów finansowych w świetle MSSF 9

Źródło: opracowanie własne na podstawie regulacji MSSF 9.

W związku z tym, że udziałowe aktywa finansowe zawsze podlegają wycenie w wartości godziwej, w ich przypadku nie istnieje problem reklasyfikacji. W przypadku jednak dłużnych aktywów finansowych IFRS 9 (par. 4.9) dopuszcza możliwość reklasyfikacji, ale wyłącznie w przypadku zmiany przyjętego wcześniej modelu biznesowego. Reklasyfikacja aktywów finansowych następuje prospektywnie od daty zmiany modelu biznesowego. Wszelkie przychody, koszty związane z reklasyfikowanym składnikiem nie podlegają żadnym zmianom. Na moment reklasyfikacji ustalana jest wartość godziwa danego składnika aktywów, która¹⁶:

- w przypadku reklasyfikacji do aktywów wycenianych w zamortyzowanym koszcie stanowi nową wartość bilansową,

¹⁶ IFRS 9, par. 5.3.

- w przypadku reklasyfikacji do aktywów wycenianych w wartości godziwej stanowi podstawę wyznaczenia wynikowo odnoszonych przychodów, kosztów, będących różnicą między dotychczasową wartością bilansową a nową wartością godziwą.

Uwagi końcowe

Przedstawione zasady klasyfikowania instrumentów finansowych na potrzeby rachunkowości wynikają z obowiązujących obecnie uregulowań w tym zakresie: MSR/MSSF i RIF. Zasady, jakimi kierowała się jednostka gospodarcza, przypisując instrument do danej kategorii, powinny być zawarte w dokumentacji jednostki, o której jest mowa w art. 10 Ustawy o rachunkowości. Należy podkreślić, iż jednostki sporządzające sprawozdanie finansowe wyłącznie według unormowań Ustawy o rachunkowości nie wyodrębniają czterech kategorii instrumentów finansowych. Są jednak zobowiązane do opisanie w dokumentacji przyjętych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych¹⁷.

Fakt przypisania instrumentu finansowego do kategorii wynikającej z regulacji prawa bilansowego skutkuje przyjęciem odpowiedniego modelu wyceny bilansowej, wykorzystującym jako parametr wyceny albo wartość godziwą, albo skorygowaną cenę nabycia (zamortyzowany koszt).

Proponowane przez IASB zmiany w zakresie klasyfikowania instrumentów finansowych (IFRS 9), jakie mają obowiązywać od 2013 roku, wskazują dwie zamiast czterech kategorii aktywów finansowych, tj. wyceniane w wartości godziwej przez wynik finansowy oraz wyceniane według amortyzowanego kosztu.

Literatura

IFRS 9 *Financial Instruments, Classification and measurement*, IASB 2009.

Jaruga A., Frenzel M., Ignatowski R., Kabalski P., *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF/MSR) 2009, najnowsze zmiany*, SKwP, Warszawa 2009.

MSR 39 *Instrumenty finansowe: ujmowanie i wycena*, IASB 2008.

¹⁷ MSSF 7 par. 6, RIF par. 2a.

MSSF 7 *Instrumenty finansowe: ujawnianie informacji*, IASB 2008.

Rozporządzenie Ministerstwa Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczególnych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych, DzU 2001, nr 149, poz.1674, z późn. zm.

Rozporządzenie Ministerstwa Finansów z dnia 18 grudnia 2008 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczególnych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych, DzU 2008, nr 228, poz. 1508.

Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, DzU 2009, nr 152, poz. 1223.

Więclaw W., *Przekwalifikowania aktywów finansowych w świetle polskich i międzynarodowych standardów rachunkowości*, w: *Polska praktyka rachunkowości w kontekście procesu harmonizacji międzynarodowej sprawozdawczości finansowej*, red. E. Walińska, Wyd. Oficyna, Warszawa 2008.

dr Małgorzata Rówińska
Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Finansów i Ubezpieczeń
Katedra Rachunkowości
ul. Bogucicka 3, 40-226 Katowice,
malgorzata.rowinska@ue.katowice.pl

CATEGORIES OF FINANCIAL INSTRUMENTS

CURRENT STATE, PROPOSED CHANGES

Summary

The article presents the essence of each category of financial instruments based on international and polish accounting regulations. Principles of measurement of each category (fair value or amortised cost) were stated. Changes, proposed by IASB, in measurement and classification of financial instruments were presented. New rules of classification of financial instrument must be adapted from 2013.

Translated by Małgorzata Rówińska